

HABER-İ VÂHİDLER*

Traditions From Individuals

Yazar: James ROBSON
University Of Manchester
Çeviri: Yrd. Doç. Dr. Musa ERKAYA
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-posta: musaerkaya@firat.edu.tr

[327] Tek bir kişinin tanıklığı ile nakledilen hadislerin (*haberu'l-vâhid*) kabul edilip edilemeyeceği çok fazla tartışmaya yol açmıştır. Şâfiî, *haberu'l-vâhid*'in kabul edilmesini güçlü bir şekilde savunmuştur. Şâfiî şöyle demektedir: Sadece bir peygamber bütün bilgiyi kuşatabilecek iken, sıradan bir insan bilginin bir kısmına sahip olabilir. Bir bütün olarak toplumda bilginin tamamı bulunduğu için, birinde bulunmayan bir bilgi, başka birinde bulunabilir.¹ [328] Şâfiî *Risâle*'sinde bu konuya bir bölüm

* Bu makale, *Traditions From Individuals* adıyla *Journal of Semitic Studies* (1964), 9(2): 327-340 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Bize ait olan ifadeler [] içerisinde gösterilmiştir.

KISALTMALAR

Bâis= *el-Bâisu'l-Hasis*, İbn Keşîr'in *İhtisâru Ulûmi'l-Hadisi* üzerine Ahmed Muhammed Şakir'in yazdığı şerh, 2. bsk., (Kahire 1370/1951). **G.A.L.** = G. Brockelmann, *Gesch. Der Arab Litt*, Supplement (Leiden 1937-42). **İhkâm**= *el-İhkam fî Usuli'l-Ahkâm*, Ebu Muhammed Ali b. Hazm, 3 cilt 8 kısım (Kahire 1345-47). **J.A.(IX)** = "Le Taqrîb de en Nawawî, traduit et annoté par M.Marçais" [en-Nevevî'nin *Takrîb*'i, tercüme ve şerh eden M.Marçais], *Journal Asiatique*, série IX, in vols, XVI-XVIII. **J.A.O.S.** = E. E. Salisbury, "Contribution from Original Sources to our Knowledge of the Science of Muslim Tradition" [İslâm Hadis Biliminin Asıl Kaynaklarından İrfanımıza Katkıları], *Journal of*

ayırır.² O, burada delilin esasının en azından Peygamber'e kadar veya daha sonraki bir tarihte kaynağı oluşturan kişiye kadar uzanan bir bilgi olduğunu ifade eder. Ancak bunun geçerli olabilmesi için belli şartlar vardır. Râvî, dini bakımından güvenilir ve hadiste doğru sözlü [sadûk] olmalı, anlamı değiştirebilecek kelimeleri tanıyacak kadar yeterli lisan bilgisi olmalı ve duyduğu hadisin sözlerini aynen [lafzan] nakletmeli, hadisin sadece anlamını [manen] vermemelidir. Şâfiî'nin şartlarına göre tek [başına rivayet eden] râvî *müdelles*³ olmamalı ve râvinin rivayetleri, başkalarının rivayetleriyle tezat teşkil etmemelidir. Şâfiî, normal şartlarda bir dava görüşülürken, bir kişinin şahitliğini kabul etmezken, [Hz.] Peygamber'in mesajlarla tek kişilik elçiler gönderdiğini, bunun da mahkemede şahitlik ile *haber* arasında fark olduğunu gösterdiğini ileri sürerek, hadîste böyle bir kaynağı kabul etmektedir.

Buhârî'nin⁴ âhâd haberler hakkında beş bâbtan oluşan muhtasar bir kitabı vardır, ancak orada mevcut hadisleri nakletmekten fazla bir şey yapmaz. Dolayısıyla bu kısa seçkiyi niçin derlediği açık değildir. Zira o, *Sahîh*'inin tamamında aynı türden hadisler nakletmektedir. Müslim, râvinin, kendisinden rivayette bulunduğu otorite ile görüştüğü bilinmedikçe, hadisinin kabul edilemeyeceğini iddia edenlere karşı; böyle icazetsiz rivayette bulunan kimselerin, eğer bir sika⁵ başka bir sikadan tek başına aynı hadisi/*haberu'l-vâhid*'i aktarmışsa, bu hadisin kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.⁶ Buradan, onun bu şekildeki bilgilerin geçerli olduğunu varsaydığı düşünülebilir. Bu, Nevevî'nin desteklediği bir görüş olup

the American Oriental Society, [Amerikan Şark Cemiyeti Dergisi] VII (1862) s. 60 vd. **J.S.S.**= *Journal of Semitic Studies*. [Yahudi İncelemeleri Dergisi] *Kifâye*=*Kitâbu'l-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, el-Hatîbu'l-Bağdâdî (Haydarâbâd, 1357/1938). **Lexicon**= E. W. Lane, *An Arabic English Lexicon*, [Arapça - İngilizce Sözlük] 8 cilt (Londra, 1863-93). **Ma'rife**= *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, el-Hâkim Ebû Abdullah en-Neysâbü'rî. Yayımlayan, Dr. Muazzam Hüseyin (Kahire, 1937). **Muhtelif**= *Kitabu Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, İbn Kuteybe (Kahire, 1326). **Mustalah**= *Ulûmu'l-Hadîs ve-Mustalahuhu*, Dr. Subhi es-Sâlih (Dımaşk, 1379/1959). **Nuhbe**= *Nuhbetu'l-Fiker fî Mustalahi ehli'l-Eser, ve Şerhuhu Nüzhetu'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker*, İbn Hacer el-Askalânî, Yayımlayan, Capt. Wm. Nassau Lees, Abdulhak ve Gulâm Kâdir (Kalküta, 1862). **Risâle**= er-Risâle, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî. Yayımlayan, Ahmed Muhammed Şakir (Kahire, 1358/1940). **Şerh**= *Sahih-i Müslim. en-Nevevî şerhi ile birlikte*. 5 cilt. (Kahire, 1283). **Supplément**= *Supplément aux Dictionnaires Arabes*, R. Dossy. 2 Cilt (Leiden, 1881). **Şurût**= *Şurûtu'l-Eimmeti'l-Hamse*. Ebu Bekr Muhammed b. Musa el-Hâzîmî (Kahire, 1357). **Tahânevî**= Muhammed Alâ b. Ali et-Tahânevî, *A Dictionary of the Technical Terms Used in the Sciences of the Muslims*, [İslami İlimlerde Kullanılan Teknik Terimler Sözlüğü]. Yayımlayan Sprenger, vd., 2 Cilt (Kalküta, 1854-62). **Tevcih**= *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*. Tâhir b. Sâlih b. Ahmed el-Cezâirî ed-Dımaşkî (Kahire, 1328/1910). **Tirmizî**= *el-Câmiu's-Sahîh*, Ebu İsa et-Tirmizî. 2 cilt (Bulak, 1292). **Ulûm**= *Ulûmu'l-Hadîs*, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman b. es-Salâh. Zeynuddin Abdurrahim b. el-Hüseyin el-İrâkî'nin *et-Takyîd ve'l-İzâh* adlı şerhi ile birlikte; Muhammed b. Râğıb et-Tabbâh el-Halebî'nin notları ile yayımı (Haleb, 1350/1931).

¹ *Risâle*, s. 42 vd.

² *Age*, s. 369 vd..

³ İsnattaki kusurları gizlemeye çalışan kişi.

⁴ XCV (*Ahbâru'l-Âhâd*).

⁵ Güvenilir kişi.

⁶ *Şerh*, I/63.

Müslim'in *Sahîh*'ine yaptığı şerhte⁷ onun *haberu'l-vâhid* ile amel etmek gerektiği hakkındaki sözlerine dikkat çeker. O, müslümanların çoğunluğunun; ashâb, tâbiûn, hadisçiler, fakihler⁸ ve sonraki dönemlerin *ashâbu'l-usulünün* (usulcüler)⁹ bu görüşü benimsediklerini belirtir. Fakat Nevevî bu bilgileri sadece bir *sikadan* kabul ettiği halde bunlarla mutlak/kesin bilginin değil, ihtimalin nakledildiğini söyler. Yine o, *haberu'l-vâhid*i kabul etmeyenlerle ve keza sadece Buhârî ve Müslim'in naklettiği "ferd"¹⁰ hadisleri kabul edenlerle de aynı fikirde değildir. Şâfiî gibi Nevevî de [Hz.] Peygamber'in mektuplarının ve gönderdiği tek elçilerin daima otorite kabul edildiğine işaret eder.

[329] İbn Kuteybe,¹¹ bir hadis inşa etmek için gerekli râvî sayısını Kur'an'dan belirli ayetlere dayandıran çeşitli görüşlerle alay ederken, [bu görüş sahipleri için] onlar sekiz râvinin gerekli olduğunu göstermek için XVIII/21'i [18, Kehf/21]; veya on dokuz râvinin gerekli olduğunu göstermek için LXXIV/30 [74, Müddessir/30]'u delil getirebilirler der.¹² Eğer onlar Allah'ın tek bir elçi gönderdiğini hatırlasalar, Allah'tan mesajlar getiren elçinin en güvenilir olduğu gibi; *âdil* [adâlet sahibi] ve doğru sözlü birinin *haberde* güvenilir olduğunu bilmekte onlara yardımcı olacaktı.

Hatîb el-Bağdâdî, ashâb, tâbiûn ve *fakih*lerin fert [tek kişi] lerden gelen bilgileri kabul ettiğine dikkati çekmekle birlikte¹³ *mükelleflerin* bilgi sahibi olmaları gereken dini konular [imânî meseleler]da *haberu'l-vâhid*in kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedir.¹⁴ Buna karşın, başka şekilde teyit edilmiyor veya [Hz.] Peygamberle ilgili konulara atıfta bulunuluyorsa bu hadis kabul edilir ve bunlara göre amel edilmelidir. Eğer haber, akl-ı selîme/[yaygın kabule] veya Kur'an'la konan kaidelere/hukuka ya da bilinen bir *sünnete* aykırı düşerse kabul edilmez.

Subhi es-Sâlih¹⁵ İbn Hazm'ın tek bir *âdil* kişinin, aynı vasıftaki kişiler vasıtasıyla [Hz.] Peygamber'den aktardığı bilginin kesinlik ifade ettiğini ve bu bilginin amel için esas olması gerektiğini söylediği alıntısını yapar. O, bunu sadece Buhârî ve Müslim'den gelen "ferd" hadislerin kabul edildiği

⁷ Age. Ay.

⁸ İslâm hukukçuları.

⁹ İçtihat prensiplerinde mahir olanlar. [Müçtehidler]

¹⁰ [Senedin bir veya birkaç tabakasında râvî adedi bire düşen hadis.]

¹¹ *Muhtelif*, s. 78 vd.

¹² XVIII/21 [18, Kehf/21] Efesin yedi uyuyanları [Ashâb-ı Kehf] ve onların köpeğinden bahseder. LXXIV/30 [74, Müddessir/30] ise cehennem ateşinin (*sakar*) on dokuz muhafızından bahseder. Başkalarının atıfta bulunduğu yerler: İki kişi için, V/105 [5, Mâide/105. Doğrusu 106 olmalı]; üç kişi için, IX/123 [9, Tevbe/123]; on iki kişi için, V/15 [5, Mâide/15. Doğrusu 12 olmalı]; yirmi kişi için, VIII/66 [8, Enfâl/66. Doğrusu 65 olmalı]; yetmiş kişi için, VII/154 [7, A'raf/154. Doğrusu 155 olmalı]. Bk., *İhkâm*, I/104 vd.

¹³ *Kifâye*, s. 26 vd.

¹⁴ Age., s. 432.

¹⁵ *Mustalah*, s. 152.

veya başkalarının sağlam kabul ettikleri ya da Nevevî'nin kesin bilginin değil, ihtimalin nakledildiği görüşüne göre tercih edilebilir görür.

Haberu'l-vâhid ile *haberu'l-âhâd* arasında bir ayrım yapılmalıdır. Dozy¹⁶ der ki: "Âhâd, Peygamber'in tek bir sahabelinin veya tâbiûn'un otoritesine dayanan bir hadisten bahsedilirken söylenir ve âhâdın doğruluğu kanıtlanamadığı sürece, hukukçular doğruluğunu reddederler." Diğer taraftan Lane,¹⁷ hadisçilerden bahsetmemekle birlikte, [âhâd teriminin] lügat manasında kullanımına daha uygun bir anlam verir. O der ki: "Lügat bakımından âhâd, bazı lügatçı/[sözlük bilimci]ler tarafından nakledilen, ancak kizb [yalan] üzere anlaşmaları mümkün olmayan bir çoğunluğun rivayetine delalet eder. Bu şekilde olan rivayetler mütevâtir olarak adlandırılır. Bu, hadisçilerin kullanımına uygundur. [330] Örneğin Hatîb [el-Bağdâdî]¹⁸ ve Hâzımî¹⁹, *haberu'l-âhâd*ın özelliklerinin tevatürün özelliklerinden daha aşağı olduğuna dikkati çekerler. Cezâirî, *haberu'l-âhâd*ın bazıları tarafından meşhûr ve gayri meşhûr olarak ikiye ayrıldığını, fakat başkaları tarafından da mütevâtir, meşhûr ve âhâd olarak ayrıldığını işaret eder.²⁰ O başka bir bölümde, bir *haberu'l-âhâd*ın her tabakasından üç ya da daha fazla râvî varsa meşhûr adını aldığını, bazı tabakalarda iki olup başka hiçbir tabakada ikiden daha az değilse azîz olduğunu, eğer bir tabakada veya tamamında bir râvî varsa garîb adını aldığını söyler. Eğer azizde sadece bir sahabe varsa veya meşhurda üçten az sahabe varsa önemli değildir der.²¹ Bu ifade, garîb olanın *haberu'l-vâhid* ismiyle anılması gerektiği şeklindeki daha önceki bilgiyle çelişmektedir.²²

Subhi es-Sâlih *el-hadîsu'l-âhâdî* olarak adlandırdığı şeyin teknik [ıstılahî] kullanımının her zaman *haberu'l-vâhide* uygulanmadığına; garîb, azîz veya meşhûra da uygulandığına dikkati çeker.²³ *Haberu'l-âhâd*ın, daha büyük sayılardan nakledilenlerin ve tam anlamıyla tek kişiden gelen bir hadis olan *haberu'l-vâhid*in aksine "birkaç (yani ondan az) kişi tarafından kaydedilen hadis" olarak tercüme edilebileceği ileri sürülebilir. Bazıları iki ifadeyi bir tutma temayülünde olsalar da, yaygın ıstılahî kullanım açısından *haberu'l-vâhid* ile *haberu'l-âhâd* arasında bariz bir fark vardır.

I

Ziyâdetu's-sikât (sika râvilerin naklettiği ziyade/fazladan malzeme [lafiz fazlalığı]) olarak bilinen *haberu'l-vâhid* çeşidi, metin veya *isnatta* bazı

¹⁶ *Supplement*, I/11.

¹⁷ *Lexicon*, s. 29.

¹⁸ *Kifâye*, s. 16.

¹⁹ *Şurû*, s. 38.

²⁰ *Tevcih*, s. 35.

²¹ *Age*, s. 209.

²² Fakat garîb çoğunlukla başkaları tarafından âhâd haberler arasında sayılmaktadır. bk., *Nuhbe*, s. 48.

²³ *Mustalah*, s. 151, not.

ilavelerin olduğuna işaret eder. Hâkim²⁴ bunu “*fıkıhla ilgili ilave sözler, tek bir râvî tarafından yapılan ziyade*” diye adlandırarak, buna nadiren rastlandığını ve bu konuda derin bilgi sahibi çok az kişinin bulunduğunu ilave eder. O, ziyade/fazladan malzemenin [lafızların] değeriyle ilgili olarak, kendisinin *sika*, başkasının da *sika me'mûn* olarak isimlendirdiği üç kişiyi hariç tuttuğu bazı misaller verir. Muhtemelen o, bu özellikteki bazı kimselerin ziyadelerini kabul etmeye hazırdır.

Hatîb²⁵ konu ile daha yoğun bir şekilde meşgul olur. O, *âdil*²⁶ bir kimsenin ziyadesi kabul edilmelidir, zira hadisin yapısı bakımından ziyadenin olmaması ona bir hâlel getirmez, der.²⁷ [331] *Fakihler* genellikle rivayette tek kalan bir *sikanın* ziyadesinin kabul edilmesinin gerekliliğini savunurlar ve [onlar bu konuda] herhangi bir fıkhi hükmü değiştirme pahasına da olsa, ziyadenin mahiyetini dikkate almazlar. Hatîb daha önce aynı hadisi ziyadesiz olarak rivayet eden bir *sikanın* daha sonraki ziyadesini kabul eder, fakat Şâfiî ekolünden bazıları, farklı râvinin ziyadesini kabul ettikleri halde, bunu kabul etmezler. Hatîb, *râvî*²⁸ *âdil hâfız*,²⁹ *mutkin*,³⁰ *zâbit*³¹ olduğu zaman ziyadenin kabul edilmesi gerektiği görüşündedir; çünkü söz konusu ziyadeyi başkasının nakletmemesi bu âdil kimsenin adâletine³² bir hâlel getirmez. Hatîb, ziyadenin bulunmamasının bazı gerekçelerini zikreder. Hadis nakli esnasında bir kişi tek başına bulunabilir veya birisi ziyadeyi işitmek için içeriye çok geç girmiş olabilir ya da bazıları işitmiş ve unutmuş olabilir veya bazıları uykuya dalmış olabilir veya zihni meşgul olabilir ya da hadis rivayeti bitmeden önce [oradan] ayrılmış olabilir. Birisinin, bir başkasının naklettiği ziyadeyi işitmediğini söylemesi, onu nakledenin hatalı olduğunu göstermez. *Râvî* bir ziyadeyi unutmuş ve hadisi onsuz rivayet etmiş, sonra bunu hatırlamış ve zikretmiş de olabilir. Tıpkı *sika* râviden gelen bir hadisin kabul edilmesi gerektiği gibi, kişi hadisi kimden aldığını unutmuş olsa bile³³ o hadis ziyadesiyle birlikte kabul edilmelidir.

İbnu's-Salâh³⁴ bir *sikanın* tek başına naklettiğinden oluşan hadisleri üç bölümde mütalaa ettiğini söyler: (1) Başka *sikaların* rivayetine muhalif [aykırı]tir ve çelişmiştir. Öyleyse bu nedenle o hadis reddedilir; (2) Muhalefet veya çelişki yoktur, öyleyse o kabul edilir; (3) Başka hiç kimsenin

²⁴ *Ma'rife*, s. 130.

²⁵ *Kifâye*, s. 424 vd..

²⁶ Şahitliği kabul edilebilen kimse.

²⁷ Bk., *İhkâm*, II/90 vd.; *Bâ'is*, s. 68.

²⁸ Hadis rivayet eden kimse.

²⁹ Malzemeyi ezberden bilen kimse.

³⁰ Doğru.

³¹ Titiz.

³² Güvenilirlik.

³³ Bk., *Kifâye*, s. 380.

³⁴ *Ulûm*, s. 96 vd..

nakletmediği bir *ziyade* vardır, bu orta bir yoldur.³⁵ O, bazıları tarafından *mürsel* formunda, başka yerlerde ise muttasıl olarak verilen hadislerin problemleriyle meşgul olurken bazı zorluklarla karşılaşır. Birçok kişi *mürsel* biçimin tercih edilmesi gerektiği görüşünde olmakla birlikte, muttasıl *isnadın ziyâdetu's-sika* olarak kabul edilmesi gerektiği şeklinde muamelede bulunanlar da vardır. İbnu's-Salâh konuyu en iyisini Allah bilir diyerek bırakmakla yetinir.³⁶

Marçais³⁷ konuyu kapsamlı olarak inceler, ancak birisi bir hadisin, ikincisi ziyade ile olmak üzere, iki ayrı versiyonu [tarîk] ile verirse, bu ikinci versiyon hata kabul edilir ve daha kısa olan versiyon tercih edilir, der. Bu, tüm yukarıda söylenenlere uygun değildir. [332] Fakat Marçais, Ebu Nasr b. es-Sebbağ'dan alıntıda bulunarak, onun bu görüşe sahip olmakla birlikte iki istisnada bulunduğunu belirtir: (1) Râvi iki versiyonu farklı münasebetlerle aldığını açıkladığı zaman. (2) *Ziyade* içeren versiyonu nakletme sırasında, [bu ziyadenin] önceki tarikte bulunmama sebebinin, unutulması olduğunu söylediği zaman.

Alıntılanan şeylerden, bir *sikanın* ziyade malzemesi ile ilgili olarak, farklı görüşler bulunması güçlükler artırmıştır. Hatîb'in ilave malzemenin nasıl olabileceğini gösterme teşebbüsü belki de güçlüğü aşmak kadar faydalıdır.

II

Ferd ve *garîb* terimi her zaman ayrı tutulmaz, filhakika bazen onların eş anlamlı olduğu da söylenir. Fakat onları ayrı tutmak ve önce *ferdi* tartışmak daha iyi olacaktır.

[Ferd], *ferdi mutlak* ve *ferdi nisbî* olarak ikiye ayrılır.³⁸ Birincisi; tabîinin bir sahabeden yaptığı ve *isnadın* tamamının veya çoğunun, her kademesinde sadece bir kişi bulunduğu rivayettir. İkincisi; birkaç tâbiinin bir sahabeden rivayette bulunduğu, fakat sadece bir kişinin bu tabiinin bir veya daha fazlasından nakilde bulunduğu zaman kullanılır ve bu genellikle *garîb* diye adlandırılır. Bu manadaki *garîb*, *ferd*in bir türü olarak işlem görür. Fakat, herhangi bir kişinin nakilde yalnız olduğundan bahsedildiği zaman ya *efrade* ya da *ağrabe bihî fülân* denebildiği, böylece bunlardan hangi tipinden bahsedilirse edilsin her iki fiil kökünden birinin kullanılabildiği vurgulanmalıdır.

³⁵ *Nuhbe*, s. 19 vd.nda bir *ziyadenin*, kabul etmeyenlere göre daha yüksek bir otorite tarafından tercih edilmesi, ancak *adl* bir kişiden bile *ziyadenin* alınmamasının tüm şartlarda kabul edilmesi gerektiğini ifade eder.

³⁶ s. 77'de farklı görüşleri daha ayrıntılı olarak verir. bk., *Kifâye* s. 409 vd.; Nevevî, *Şerh*, I/20.

³⁷ *J. A.*, (IX), XVII/108 vd.

³⁸ *Nuhbe*, s. 11. Fakat s. 8'de İbn Hacer *el-garibu'l-mutlak* ve *el-garibu'n-nisbiden* de bahseder.

Hâkim³⁹ *ferd*in en açık tanımını veren kişidir ve onu üç gruba ayırır: (1) Sahabeden hadis nakledenlerin sadece bir bölgenin insanları olduğu zaman. (2) Bir *imamdan*⁴⁰ sadece bir kişi rivayette bulunduğu zaman. (3) Sadece bir şehir veya bölgenin insanları yine sadece başka bir şehir veya bölgenin insanlarından rivayette bulundukları zaman. Hâkim, bunların her birine örnekler verir.

İbnu's-Salâh⁴¹ *ferd*i yukarıda zikredilen iki kısma ayırır⁴² ve Hâkim'in sınıflandırmalarını genelde onaylar gibi görünür. Ancak hadisin güvenilirliği ile ilgili olarak, eğer onu nakleden bir bölgenin insanlarından bahsedilirse, [333] gerçekte bu bölgeden bir kişinin naklettiği hadis anlamına geldiğinde böyle bir ayırım yapar. *Ferd* genelde güvenilir olarak kabul edildiği halde, İbnu's-Salâh bu türün böyle olmadığını düşünmektedir. O, *ferd* ve *garib*in çok ortak yönü olduğu eğilimindedir. Ancak *ferd* olarak adlandırılan her şeyin *garib* kabul edilemeyeceğini zira *ferd* [lafzı] kullanıldığı zaman bir bölgenin insanlarının kastedildiğini söyler.⁴³

Nevevî, Müslim'in Sahîh'ine yaptığı şerhin girişinde,⁴⁴ *ferd*i; biri[râvi]nin rivayetinde tek kalması [teferrüt etme] şeklindeki lügat anlamıyla kullanır gibi görünür. Nitekim o *ferd*i iki sınıfa ayırmaktadır: Birincisi kabul edilen sınıftır. Diğer rivayetlerle bir uyumsuzluk yoktur ve tek râvi, tamamıyla ehildir veya bu standarda yakındır. İkincisi ise kabul edilmez, çünkü onun ya tek olan râvisi, hafızası daha güçlü olanla mutabık değildir veya râvinin hafızasının nitelikleri ve zabtı, tek râvi olduğu zaman rivayetinin kabul edilmesi için yeterli değildir.

Ferd hadisleri tanımlamada bir karışıklık olduğu görülmektedir. Nevevî'nin reddettiği iki sınıf gerçekte daha sonra ele alacağımız *şâzz*dan ibarettir. Problemin bir kısmı *ferd*in ıstılahi manasından ziyade, lügat anlamında kullanma eğiliminden ortaya çıkar. İstılah anlamına daha yakın tuttuğumuz zaman *ferd*in yalnızca fertlerden gelen hadislere uygulanmadığını, fakat çok sıklıkla rivayetin yegâne kaynakları olan bölgeleri ayırmak için kullanıldığını görürüz.⁴⁵

³⁹ *Ma'rife*, s. 96 vd.

⁴⁰ Hâkim, (2) [numaralı tanımı], Zührî'den, birinde tek başına Abdurrahman, Süfyân es-Sevrî'den o da Vâsıl el-Ahzab'tan nakilde bulunduğu tek bir râvinin olduğu iki hadisle örneklendirir. Bu gurubun sıkça görüldüğünü de sözlerine ilave eder.

⁴¹ *Ulûm*, s. 91.

⁴² Yani *mutlak* ve *nisbî*.

⁴³ İbnu's-Salâh, *Ulûm* s. 130. S. 84'te, "ameller niyetlere göredir" hadisini *ferd* hadis olarak niteler. Hadisin *isnad*ının her kademesinde sadece bir kişi vardır: Yahya b. Saîd Muhammed b. İbrahim'den, o Alkame b. Vakkâs'tan, o Ömer İbnu'l-Hattâb'tan, o da [Hz.] Peygamber'den. Bu *ferdu'l-mutlak* için bir örnek olur. Bk., *Nuhbe*, s. 7.

⁴⁴ *Şerh*, I/22.

⁴⁵ *Ferd* hadisler için bk., *Bâ'is* s. 65, 232 vd.; *J.A.O.S.* VII/100-103 (Abdülhak), 108-117 (Curcânî); *J.A.* (IX), XVII/111 vd.; *Mustalah* s. 238 vd.

III

Garîb ile *garîbu'l-hadîs* arasında bir ayırım yapılmalıdır. İkincisi [*garîbu'l-hadîs*], tamamıyla farklı bir konudur. Çünkü bu, hadislerde vâki olan alışılmamış [gayr-ı mutad] kelimelerden bahseder.⁴⁶

[334] *Garîb* teriminin ıstılahi kullanımının yaygınlaşması belli bir zaman alacaktı ve bu nedenle *garîb* hadislere yapılan pek çok itiraz, çok muhtemeldir ki hadisçilerin ayrı bir sınıf olarak tanınmasından bahsetmemektedir. İbn Kuteybe, hadisçilerin zayıf ve *garîb* hadisleri, gerçek olduğuna inanmadıkları için değil, zayıf ve *garîb* hadisler arasında bir ayırım yapmamak için derlemediklerini ileri sürer.⁴⁷ Hatîb, *garîb* hadisleri onaylamamayı ifade eden pek çok açıklamaya atıfta bulunduğu için, bunu tümüyle onaylamaz gibi görünür.⁴⁸ O, çağdaşlarının *meşhur* hadisleri ihtiva eden kitaplar yerine *garîb* hadisleri ihtiva eden kitaplar üzerinde çalışmalarına hayıflanır. [Hatîb], Ahmed b. Hanbel'den alıntıda bulunarak “en kötü hadis türü güvenilmeyen veya kendileriyle amel edilmeyenler, *garîb* hadislerdir” dediğini nakleder ve *garîb* hadisleri onaylamadığını ifade eden çok sayıda başka açıklamalarla devam eder. Fakat bütün bu söyledikleri içerisinde *garîbin* ne anlama geldiğini açıklamaz.

Tirmizî *garîbin* üç türünden bahseder:⁴⁹ (1) Tek rivayet tariki olan. (2) Normal olarak kaydedilene bir ziyadesi bulunan. (3) İsnadında garâbet bulunan. İkincisi bizim daha önce *ziyâdetu's-sika* olarak işaret ettiğimizdir. Bunlardan üçüncüsü, Tirmizî'nin Ebu Gureyb'den; hepsinin de Ebu Usâme'den rivayette bulunan üç kişiden dinlediği, kendisine kaynaklık eden iki kişinin de sadece Ebu Gureyb'den nakille işittiği bir hadisle açıklanır. Tirmizî bu bilgiye sahip olan tek kişi olduğundan [bu dört kişiden sadece kendisi rivayette bulunduğu için], dört bilgi kaynağının *garîb* olduğunu düşünür fakat elbette ki bu sadece ona özgü [şâzz] bir terim kullanımıdır. Sonraki yazarlarda bu tür bir kullanıma kesinlikle rastlamamaktayız.

Hâkim de üç sınıf zikreder:⁵⁰ (1) Buhârî ve Müslim'in *Sahih*lerindeki sadece bir rivayet zinciri bulunanlardır. (2) Sadece bir *Şeyh*den hadis nakledenler. (bu, sadece Şâfiî'nin Mâlik'e ve sadece Saîd b. Mes'ud'un Nadr

⁴⁶ Fakat *garîbu'l-hadîs* bazen *garîb* manasında gelir. Bk., *Kifâye*, s. 141. O, İbrahim en-Nehaî'den (ö.95/714), ve s. 142 vd. İsa b. Yunus'tan (ö.191/807) alıntı yapar. Abdurrazzâk (ö.211/827) da, *Ulûm*, s. 131 dipnotta aynı anlamda alıntı yapar. Hâkim (*Ma'rife*, s. 88 vd.) *Ma'rifetu'l-elfâzi'l-garîbe fi'l-mütûn* (metinlerde ortak olmayan kelimeler) adlı, *garîbu'l-hadîs*in ıstılahi kullanımını bilmediğini ileri sürdüğü bir bölüm içerir ve *Kifâye*, s. 255'te bir bölüm başlığında *garîbu'l-luga* (v. I. *el-Arabiye*) kullanır. Fakat, diğer taraftan *G.A.L.*, I/166, 184, 188'de ilk müelliflerin kitaplarının adı olarak *garîbu'l-hadîs*i verir ve s. 275'te Hâkim'in çağdaşı olan Hattâbî'nin (ö.386 veya 388/996 veya 998) kullandığı başlığa da bakınız.

⁴⁷ *Muhtelif*, s. 89. O, *garîb* hadisleri güvenilir olarak kabul eder.

⁴⁸ *Kifâye*, s. 141 vd.

⁴⁹ II/240 vd. bk., *J.S.S.* VI/48.

⁵⁰ *Ma'rife*, s. 94 vd. Onun bölüm başlığı “*Ma'rifetu'l-garîb mine'l-hadîs*” olup, *garîbu'l-hadîs* adını verdiği ikinci ve üçüncü sınıfları tanıtır.

b. Şumeyl'e verdiği hadis ile örneklendirilmiştir.)⁵¹ (3) Metin söz konusu olduğunda [metin bakımından] *garîb* olanlar. [335] Hâkim üçüncü türü *isnad* ve *metin* bakımından *garîb* olarak adlandırdığı bir hadis ve sadece bir tariki olan başka bir hadis örneklendirir.

İbnu's-Salâh [bu konuda] daha fazla ayrıntıya girer.⁵² O, Ebu Abdullah b. Mende el-İsfahânî'nin *garîb* hadisler hakkında şöyle dediğini aktarır: Zührî ve Katâde gibi, hadisleri toplanan *imamların* sadece bir kişi tarafından nakledilen hadisleri *garîb* diye adlandırılır. İbnu's-Salâh bir hadisin, muhaddisi rivayetinde tek kaldığı zaman *garîb* olarak adlandırıldığını söyler. O, *garîbi* sahih olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırır, bunlardan ikincisi esas sınıftır. [İbnu's-Salâh], Ahmed b. Hanbel'in, birden fazla yerde "bu *garîb* hadisleri yazmayın, çünkü onlar reddedilmiştir ve onların ekserisi zayıf râvilerden gelir" diye açıkladığını söyler. İbnu's-Salâh başka bir taksim daha verir: (1) Hem metinde *hem de isnatta*; metni aktarmada bir kişi tek kalmışsa. (2) *İsnatta*; çok sayıda ashabtan nakledilen bir hadis, farklı bir sahabeden verildiği zaman, *garîb min zâlike'l-vech* (yani o tarîkten) diye adlandırılır. [Bu durumda] garabet metinde değildir. (3) Sahîh hadislerin *isnatlarındaki garâibu's-şüüh*. Bu, Tirmizî'nin *garîb min haze'l-vech* dediği şeydir der. O, metinde *garîb* hiçbir şey olmadığına fakat *isnatta* birçok kişinin alıntılanan tek bir râvi olmadıkça -ki bu durumda sadece metinde *garîb* olduğundan- *garîb meşhûr* olduğuna dikkati çeker. *İsnadın* sonunun birinde *garîb*; fakat diğerinde *meşhûr*dur. Ameller niyetlere göredir hadisini bir örnek olarak verir, fakat daha önce o bunu *ferd* bir hadis olarak adlandırmıştır.⁵³

Diğer otoriteler⁵⁴ daha önce bahsedilenden belirgin şekilde farklı bir şey söylemez. Fakat Tahânevî⁵⁵ ve Abdülhak,⁵⁶ *garîbin* bazen *şâzz* anlamında kullanıldığına dikkat çeker. Bu da Begavî'nin *Mesâbihu's-Sünne*'sinde bir hadisin *garîb* olduğunu tenkit yoluyla söylediği zaman kastettiği şeydir.

Hadis'in ıstılah terimleri konusunu ele alan en son yazar olan Subhi es-Sâlih,⁵⁷ lisanın hem lügat hem de ıstılah kullanımında *garîb* ve *ferd* terimlerinde ortak çok şey bulunduğunu belirtir. Ancak Subhi es-Sâlih, *el-ferdu'l-mutlak* ile *el-ferdu'n-nisbî* arasındaki (*el-ferdu'n-nisbî* en genel anlamda *garîb* adını alır) ayırma dikkati çektikten sonra, [336] çok şaşırtıcı

⁵¹ Hâkim bu hadisi Nadr b. Şumeyl'in Şube'den naklettiği *efrâddan* [ferd hadislerden] biri olduğunu söyler. Nadr'dan rivayette bulunan, Hâkim'in bildiği tek râvi Saîd b. Mes'ud'dur.

⁵² *Ulûm*, s. 229 vd.

⁵³ Bk., yukarıda s. 333 no.1.

⁵⁴ Bk., *Nuhbe* s. 8 vd. İbn Hacer *el-ferdu'l-mutlak* ile *el-ferdu'n-nisbî* ayırımını yaptığı, *ferdu'n-nisbî*ye normal olarak *garîb* adını verdiğini söylediği halde s. 8'de *el-garibu'l-mutlak* ve *el-garibu'n-nisbî*'den söz eder. Bk., *J.A.* (IX), XVIII/106 vd.

⁵⁵ S. 1088.

⁵⁶ *J.A.O.S.* VII/101-103.

⁵⁷ *Mustalah*, s. 238 vd.

bir şekilde Hâkim'in naklettiğini söylediği üç *garîb* türünü anlatır. Bahsettiği üç tür aslında Hâkim'in bahsettikleridir, fakat o bunlara *ferd* adını verir. Hâkim'in *garîb* ve *ferd* hakkında ayrı bölümleri vardır. Bu bölümlerden yukarıda uygun yerlerde alıntılar yapılmıştır.⁵⁸

IV

Şâzz hadisın daha önceki bahsedilenlerle aynı düzeyde olduğu genellikle düşünülmez. Hâkim⁵⁹ ve İbnu's-Salâh⁶⁰ Şâfiî'nin *şâzzı* şöyle tanımladığını naklederler: Şâzz bir *sikanın* başka bir kimse tarafından zikredilmeyen bir şeyi nakletmesi anlamına gelmez. Esasen şâzz, bir *sika* tarafından nakledilen, ancak başkalarının naklettiklerine aykırı olan hadistir.

Hâkim'in taraftar olduğu görüşe göre [şâzz hadis], bir *sikanın* rivayetinde tek kaldığı, rivayetini destekleyecek hiçbir hadisın [mutâbî]⁶¹ olmadığı hadistir. Fakat o, *şâzzın* *ma'lûl*⁶² (illetli) olmadığına ısrar eder. Zira *ma'lûl*; bir hadisın diğerine dahil edildiği veya râvinin *vehm*⁶³ üzere bulunduğu ya da muttasıl bir sened ile, yine vehm sahibi bir râvi tarafından *mürsel* biçimde nakledilen bir hadis türüdür. Hâkim daha sonra üç hadis nakleder, fakat ilkinin *isnad*ındaki bütün şahıslar *imâm - sika* olduğu halde ve Hâkim onda hiçbir kusur bulmadığı halde, Buhârî'nin bu hadisın mevzu olduğuna dikkati çektiğini öğrenmiştir. Ancak o diğer iki hadisın başka bir tarikle rivayet edilmediği halde bir kusuru olmadığı görüşündedir.⁶⁴

Hatîb'in *şâzz* hadisler hakkında söyleyecek fazla bir şeyi yoktur, fakat naklettiği görüşler onlara çok az bir değer atfettiğini göstermektedir. O, Şâfiî'den daha önceden naklettiği gibi bir beyanda bulunduktan sonra, Ebu Ali Sâlih b. Muhammed'in *şâzz* bir hadisın *münker* ve kabul edilmeyen bir hadis olduğunu söylediğini nakleder. Keza, *Şu'be*'nin de *şâzz* hadisın sadece *şâzz* bir kimseden gelen hadis olduğunu söylediğini nakleder.⁶⁵

İbnu's-Salâh, Ebu Ya'li[â] el-Halîlî el-Kazvî'nin şöyle dediğini nakleder: Otoriteler *şâzzın* *sika* olsun olmasın bir *şeyhten* sadece bir *isnadla*

⁵⁸ Yine de, Subhi es-Sâlih'in, Hâkim tarafından *ferd* ve *garîb* arasında yapılmış gibi görünen ayırımda nispeten küçük bir fark olduğuna dikkati çektiği de söylenmelidir.

⁵⁹ *Ma'rife*, s. 119.

⁶⁰ *Ulûm* s. 83. *Kifâye*, s. 141, Şâfiî'nin biraz farklı naklettiğini ancak genel anlamın aynı olduğundan bahseder.

⁶¹ [Bir hadisın metin bakımından benzeri olan ve en azından sahâbi râvisi aynı olmak kaydıyla, başka bir senedle rivayet edilen hadis. Abdullah Aydın, *Hadis Isulahları Sözlüğü*, İstanbul, 2009, s. 230.]

⁶² [*Ma'lûl*, *Muallel* ile aynı anlamda kullanılmaktadır. *Muallel*, sened veya metninde ancak uzman hadis alimlerinin fark edebileceği ve sahihliğe zarar veren gizli bir kusur bulunan veya vehm sahibi bir râvinin rivayet ettiği hadistir. Aydın, *age.*, s. 188]

⁶³ [Râvinin hadisi hep zanla, bazen böyle, bazen şöyle olarak tereddütlü rivayet etmesidir. Bu durum râvinin eksikliğini gösterir ve bu yönden cerhine sebep olur. Aydın, *age.*, s. 329.]

⁶⁴ *Ma'rife*, s. 119 vd.

⁶⁵ *Kifâye*, s. 140 vd.

gelen hadise uygulandığı görüşündedirler. Eğer [o şeyh] *sika* değilse reddedilir; *sika* ise tevakkuf edilir⁶⁶ ve delil olarak kullanılmaz. İbnu's-Salâh'ın kanaatine göre Şâfiî'nin tanımını sadece [şâzzın] kabul edilmeyen kısmına uygulanır. Fakat başkaları, her ikisini de Buhârî ve Müslim'in tahric ettikleri ve bir *sikadan* sadece bir *isnadla* gelen "ameller niyetlere göredir" ve "[Hz.] Muhammed'in [337] Mekke'ye miğfer takarak girdiği" hadisini de şâzz hadislere dahil eder. Müslim, Zührî'de başka hiç kimsenin aynı sağlam *isnatları* vermediği yaklaşık doksan hadis vardır, der. Bu nedenle onu Halîlî ve Hâkim kadar katı olmasının imkansız olduğu görülür. İbnu's-Salâh, şâzzın sınıflarından bahsetmeye devam eder. İsnatta sadece tek bir *râvi* olduğu zaman onun hadisi üzerinde düşünülür; eğer hafızası daha iyi olan bir kimseden gelen bir rivayete muhalif ise şâzz *merdu*tur. Ancak eğer başkalarının rivayetlerine uygun değilse, *râvi* üzerinde düşünülür. Eğer râvinin doğruluğu hakkında güven oluşmuşsa kabul edilir, böyle değilse kabul edilmez. Yinede, teferrüd ettiği hadisleri kabul edilen tam bir *hafiz* derecesinde olmaktan uzak biri değilse hadisi kabul edilir ve zayıf rivayetler olarak işlem görmez; ancak bu dereceden uzak ise reddedilir. Şâzz *merdûd* iki kısımdır: (1) [Rivayetiyle diğer sikalara veya kendisinden daha sika olanlara] muhalefet edilen Ferd hadis. (2) Değerini destekleyen *sika* ve *zâbit* râvisi olmayan "ferd" hadis.⁶⁷

İbn Hacer, şâzzın ıstılah manasının, bir râvinin rivayetinin, kendinden daha muteber birinin rivayetine mutabık olmadığını, fakat râvisinin zayıf olmadığı için *münkerden* de farklı olduğunu belirtir. Hem *münker* hem de şâzz, başka otoritelerle tearuz eder [uymaz], fakat şâzzda *sika* veya *sadûk* olan biri vardır.⁶⁸ Onlara aynı muameleyi yapanlar dikkatsizdir, fakat en doğrusunu Allah bilir.⁶⁹

Tahânevî⁷⁰ *Şerhu'n-Nuhbe*'ye yapılan bazı ta'liklerden alıntılar yaparak, şâzzın yedi bölümünü zikreder: (1) Bir *râvi* [rivayetiyle] kendisinden daha muteber bir râvi ile çalışmaktadır. (2) İsnatta, daha makbul olanla tenakuz halinde olan ("makbul", *sika* veya *sadûk*tan daha genel bir terim olup *sikadan* daha düşük derecededir) bir hadisçi vardır. (3) Kendisinde bir *sikanın* daha sika bir otorite ile mutabık olmadığı hadis (bu, konunun ikinciye göre daha özel bir bakışı olup, sadece ikincisi birinciden daha da özeldir). (4) Daima kötü hafızası ile nitelendirilen bir râviden gelen hadis. Şunun içindir ki "muhtelit" [bilgileri karıştıran] olarak adlandırılması tesadüfidir ("kötü hafıza"nın anlamı, [söylediği şeylerin] doğru olanlarının

⁶⁶ [Aralarındaki zıtlığı gidermek için bir çözüm bulunamayan hadislerin hepsiyle, bir çözüm bulununcaya kadar amel edilmemesi durumu. Aydın, *age.*, s. 319.]

⁶⁷ *Ulûm*, s. 83 vd.. Bk., *J.A.O.S.* VII/110-120 (Curcânî); Nevevî, *Şerh*, I/21.

⁶⁸ Doğru sözlü.

⁶⁹ *Nuhbe* s. 12, 21.

⁷⁰ Tahânevî, s. 742. O bunu gördüğü bir nüshanın üzerindeki kenar notları[ta'likât]ından alır.

yanlış olanlardan daha az olması demektir).⁷¹ (5) Bir şeyhin tek başına rivayet ettiği [tek senedi olan] hadistir. (6) *Sika* bir râvinin kendisini teyit edecek hiçbir hadis olmaksızın tek kaldığı hadistir. [338] (7) Başkalarının rivayetlerine mutabık olmama hakkında Şâfiî'nin tanımı.

Abdülhak, *şâzzın*, lügat kullanımında yalnız olan veya topluluktan uzak kalan anlamına geldiğine; ıstılah kullanımında ise *sika* râvilerin rivayetlerine muhalefet eden rivayet olduğuna dikkati çeker.⁷² *Garîb* bazen *şâzz* ile aynı anlama gelir ki, bu *Mesâbîhu's-Sunne*'nin müellifinin bir hadiste hata bulduğu zaman *garîb* diye adlandırarak kastettiği şeydir. Bazıları *şâzz* hadis kavramını *sika* râvilerle uyumsuzluk sorununu dikkate almadan, tek bir râviden gelen hadis için kullanır. *Sahîh şâzz* ve *Sahîh gayri şâzz* hadislerden bahsedilebilir, böylece *şâzz* olanın sahlilikle zayıflığının zaruri olmadığından söz edilebilir.⁷³ Fakat diğer taraftan otoritelerle bu uyumsuzluğun, *şâzzın* sonucu olduğu ve bunun doğruluk veya güçlü hafızanın bulunmamasının ya da [metni] değiştirmekten veya [yerine başka bir metin] ikamesinden sakınma konusunda ihtimam noksanlığından ileri gelebileceği düşünülür. Eğer kötü hafıza [sûi hıfz] kişinin hayatı boyunca devamlı ise, hadisleri kabul edilmez ve bunu da bazı muhaddisler *şâzz* kapsamına alır.⁷⁴

Cezâirî; Şâfiî, Halîlî ve Hâkim'den son ikisinin şartlarının ağır olduğunu, çünkü onların, güvenilir ve zabtı tam olan kimselerin “ferd hadislerini kabul ederken, *şâzz* hadislerin sahlam olmadığını söylediklerine işaret eder. *Sika* bir râvi, [rivayetiyle] kendisinden daha *sika* bir râviye muhalefet ettiği zaman *şâzz* terimi tam yerinde kullanılabilir; aynı şekilde metinde veya *isnatta* bir ilave veya atlama [hazf] varsa da böyledir. Bazıları, eğer bir *sadûk* râvi, [rivayetini] teyit eden bir hadis olmaması sebebiyle tek kalmış ise ve hadisleri *Sahîh* veya *hasen* olanlar gibi sahlam değilse, bu *şâzz*dır. Eğer başka hadislerle mutabık değil iseler *münker*dir, derler. İkinci tip *şâzz* ise, *Sahîh* veya *hasen* olmak için yeterli sahlamlığa sahip olmakla birlikte, daha güvenilir bir râviye aykırı rivayette bulunan kimsenin hadisidir.⁷⁵

V

Ferd, *garîb* ve *şâzz* hadisler hakkında genel olarak bir şeyler söylenmelidir. *Ferd* “münferit”, “tek” demektir; *garîb* “sıradışı”, “alışılmadık” demektir; *şâzz* ise “soyutlanmış”, “yalnız” demektir. Bu terimler, belki de lügat anlamlarında birbirine yakın olması nedeniyle

⁷¹ Abdülhak (*J.O.S.S.*) VII/68–69'da, kötü hafızanın daha sık olarak veya aynı derecede hatalı veya unutkan olduğunu gerektirir, der.

⁷² *J.A.O.S.* VII/97–98.

⁷³ A.g.e. s. 101–103.

⁷⁴ A.g.e. s. 68–69.

⁷⁵ *Tevcih*, s. 220 vd.. *Şâzz* için bk., *Bâis*, s. 61 vd.; *J.A.* (IX), XVII/101 vd.; *Mustalah*, s. 204 vd.

hadislerle ilgili olarak kullanıldığı zaman belli derecede karışıklık doğurmaktadır. Hadisçiler bunları, ıstılaḥi terimler olarak, aşağı yukarı aynı anlamı vermek için kullanmaya çalıştılar. [339] Fakat terimleri bazen lügat anlamlarıyla, bazen de ıstılaḥi anlamlarıyla kullanmakla, konunun devamlı olarak bir karıştırılması eğilimi vardır. Bu, yeri geldiğinde, ıstılaḥi kullanımındaki karşılığıyla ilgili olarak genel bir uzlaşmaya varmayı güçleştirmiştir.

Bazıları *ferd* ile *garîb* terimlerini eş anlamlı olarak kullanırlar. Başkaları da *ferdî*, *ferdî mutlak* ve *ferdî nisbî* olarak ikiye ayırırlar, ikincisine *garîb* derler. İbn Hacer bunu açık olarak ifade etmiştir. *Garîbî fertten* tam olarak ayırmakta bir hayli zorluk olduğu görülmektedir ve her ne kadar isimler [*ferd* ve *garîb*] farklı [hadis] çeşitler[i] için kullanılmaya başlanmış ise de; her iki kökten gelen fiiller, her zaman bir kimsenin bir hadisi tek başına rivayet ettiğini göstermek için kullanılagelmiştir. En net ayırım, *ferd* belli bir bölgeye ait hadisler için kullanıldığı zaman yapılır. *Garîb* bazen kabul edilebilir [makbûl] hadisler için bir terim olarak ihdas edilmiş olabilir. [Garîbî] daha önceki bazı yazarların bilinmeyen [meçhûl] ve kabul edilemez [merdûd] olan hadisler için kullanmış oldukları da görülmüştür. Bu kullanım Begavî (ö.516/1122 veya 510/1117) gibi çok sonraki bir yazar tarafından bile uygulanmıştır. İbnu's-Salâh (ö.643/1245) bazı *garîb* hadislerin sağlam olduğunu fakat çoğunun sağlam olmadığını söyler. Tabî ki bu onların zorunlu olarak zayıf oldukları anlamına gelmez. Çünkü sağlam hadis ile zayıf hadis arasında birtakım dereceler vardır. Genellikle makbûl kabul edilmekle birlikte, merdûd sayılan *ferd* hadisler de bulmak mümkündür. Nevevî'nin bazı *ferd* hadislere makbûl, bazılarına da merdûd dediğini görmüştük. Ancak reddettikleri, başka yerlerde *şâzz* olarak anılan türlerdir. Burada bile görüşleri, *şâzz* ve *münker* arasında ayırım yapan İbn Hacer'in görüşlerinden farklıdır. İbnu's-Salâh'ın râvileri arasında bunları kabul edilebilir kılacak böyle güvenilirlik ve tam yetki sahibi kişilerin bulunmadığı *ferd* hadisleri *münker* bir sınıf olarak verebildiğini de görmek şaşırtıcıdır⁷⁶. Burada onun *ferd* kelimesini lügat anlamı ile kullandığı düşünülebilir.

Subhi es-Sâlih çok isabetli bir şekilde, *şâzz*ın tanımlanmasının zorluğuna dikkati çekmektedir. Şâfiî'nin bu terimi başkalarının rivayet ettikleri ile tenakuz/[çelişki] halinde olan bir *sika* tarafından verilen hadis için kullandığını görmüştük. Onun lügat bakımından kullandığı kelimeler “*innema 'ş-şâzz 'an yerviye's-sika hadîsen yühâlifü fîhi 'n-nâs*” [nâsa muhalif olarak, sika râvinin rivayet ettiği hadis] şeklindedir. Şâfiî'nin “*en-nas*” kelimesiyle tam olarak neyi kastettiği merak edilebilir. Subhi es-Sâlih bununla *es-sika* [râviler] demek istediğini söyler ancak bu muhalefetin daha makbul veya daha güvenilir [mevsûk] olmaya layık biri olup olmadığını açıkça ortaya koymadığını söyler, der.⁷⁷ Bu doğru olabilir. İbn Hacer onun,

⁷⁶ *Ulûm*, s. 89.

⁷⁷ *Mustalah*, s. 205.

bir *sikanın* kendisinden daha sika bir otorite ile tenakuzu olduğunu kesinlikle söyler. [340] Subhi es-Sâlih'in naklettiğine göre, İbn Kesîr, rivayetinde tek kalan bir *sikanın* 'âdil, zâbit, hâfız olması şartıyla bu rivayetin kabul edildiğini söyler.⁷⁸ ve tartışmasını şâzz hadisin, "ferd/tek" olması ve başkaları ile tenakuz halinde olması gerektiği şeklindeki makul görüşünü söyleyerek özetler. Bir *sikadan* gelen "ferd/tek" bir hadisten ya da başkaları ile tenakuza düşmeyen gayr-ı sika birinin rivayetinden bahsedildiği zaman, bu şâzz değil fakat bir çeşit *ferdi mutlak*tır. Yine de herkes tarafından kabul görmeyen bir görüş olsa da, Subhi es-Sâlih'in şâzz hadisi zayıf hadisler arasına aldığı vurgulanmalıdır. Hâkim şâzz hadisler bir miktar değer verirken, Hatîb onların kabul edilemez olduğu görüşündedir. İbnu's-Salâh ise, şâzz hadisleri ikiye ayırır: *Sika* olmayan birinden geldiği için reddedilenler ve bir *sikadan* geldiği zaman dikkatli davranılması gerekenler. Eğer râvi âdil hâfız ise hadis kabul edilir, eğer bu dereceden çok fazla uzak değilse zayıf hadisler gibi davranılmaz. Fakat o şâzz ile *garîb* arasını net olarak ayırmada başarılı olmamıştır. O, yeterince değerli tek bir şahıstan gelen *garîb* hadisleri sahih kabul ederken; kabul edilebilir şâzz hadisler için de aynısını söylemektedir. İbn Hacer'in şâzz ile *münker* arasında ayırım yaptığı zaman makul bir pozisyon tuttuğu görülür, çünkü şâzz hadiste *sika* veya *sadûk* bir kişinin bulunduğunu söyler. Bu da onu anlaşılabilir derecede sorgulanabilir kılabilir fakat kimseyi onun zayıf olduğunu açıklamaya mecbur bırakacak derecede değildir. Subhi es-Sâlih şâzz zayıf hadisler arasına koyarken, şâzzın zayıf hadisleri kapsamına rağmen bunu yapmayan otoritelerin varlığını bildiği halde yine de çok ileri gider.

Sonuç olarak yazarların müstakil bir kategoride, ıstılahi bir terim olarak gördükleri *ziyâdetu's-sika*, esasen bunun bir alt grubu olan *garîb*ten farklı değildir hatta bazen de *garîbe* dahil edilir.

⁷⁸ Bk., *Bâ'is*, s. 62.